

CARLSTENS FÄSTNING, MARSTRAND

Allmän beskrivning

Carlstens fästning ligger på den klippiga Marstrandsöns högsta del. Marstrand, i Kungälv kommun, ca 45 km nordväst om Göteborg, är en av västkustens förnämsta badorter, helt präglad av turism och marin verksamhet. Den bofasta befolkningen på ca 1200 personer mångdubblas sommartid. Den äldre bebyggelsen, breder ut sig på Marstrandsön nedanför fästningen. Biltrafik är förbjuden på ön, som nås med ett par minuters färjetur från Koön, där det finns flera parkeringar. Bussar från Göteborg har sin ändhållsplats ca 50 meter från färjeläget och bussbiljetten gäller även överfart till Marstrandsön. Turistentré till fästningen sker genom port 23 mot norr. Ytterligare vägbeskrivning, tider, priser mm se www.carlsten.se. Registrerade tävlingsdeltagare har fri entré ordinarie öppettider under tävlingen, visa legitimation i kassan!

Fästningens historia

Fästningen som vi ser den idag är resultatet av en byggnadsverksamhet som bedrevs med varierande intensitet under ca 200 år. Den äldsta skansen av sten, den sk Fyrkanten, uppfördes 1660-72 och förstärktes till nuvarande utseende 1681-90. Det är en kvadratisk borggård på alla sidor omgiven av vallar och murar med ett från början fyrkantigt, efter förstärkningen runt, kanontorn. 1695-1710 ökades fästningens utsträckning med den Nedre borggården, omsluten av huvudvallar och bastioner. Genom den sista utbyggnadsperioden, 1832-54, fullbordades den nuvarande anläggningen. Då tillkom flera av de yttre fästningsverken och byggnaderna kring Nedre borggården, såsom Donjonen. Carlsten betraktades därefter som en av norra Europas starkaste fästningar.

Carlsten har även från 1680-talet till 1854 även tjänstgjort som fängelse. Fångarna nyttjades som arbetskraft vid byggnadsarbetena och levde under usla förhållanden. Tre fångceller från 1845 i Fyrkanten vittnar om denna tid. De är ett av de tidigaste exemplen på det sk Philadelphiasystemet, dvs cellförvaring dygnet runt. Den mest kände av Marstrandsfångarna var stortjuven "Lasse-Maja", Lars Larsson Molin, som senare fick arbeta som officerskock på fästningen och benådades 1838.

År 1882 upphörde Carlsten att räknas till rikets fasta försvar och avrustades. Den har därefter haft militärt bruk bl. a för utbildning av pojkar inom Skeppsgosse kåren 1906-36. Tornet inhyste en kustspaningsradarstation fram till 1993.

Restaureringsarbeten på fästningen har pågått sedan 1896. På senare tid har bl. a. de skyddstak av trä, som funnits över kanonvallarna men revs i mitten på 1800-talet, rekonstruerats för att skydda mot inträngande fukt. Statens fastighetsverk övertog 1993 förvaltningen av fästningen från Försvaret. Den är skyddad som statligt byggnadsminne.

Nuvarande verksamhet

Carlsten är sedan slutet av 1800-talet ett attraktivt besöksmål för turister. Drygt 50.000 besökare tar sig årligen upp till fästningen. Från juni till augusti är denna öppen varje eftermiddag för besök på egen hand eller med guidning, resten av året endast helger (med reservation för dåligt väder). I juli månad ges även, när vädret tillåter, tornguidningar som passerar annars låsta utrymmen och avslutas på torntaket, 98 m ö h med en vidunderlig utsikt över skärgården. Sommartid ordnas också historiska fästningsspel (i år 28-29 juli), utställningar, konserter och andra kvällsarrangemang som "Gästabud på Lasse-Majas tid" samt caféverksamhet i fästningens gamla officersmäss. Året runt arrangeras konferenser, bröllop, middagar, historiska temafester mm. Konferensrum finns i Yttre kasern ovanför entrén med kassa och utställningsrum. Publiktoaletter och personalutrymmen finns i Inre kasern. Festvåningsverksamheten drivs i Fyrkanten. Till köket anordnades nyligen en varu- och personhiss, med provisoriskt tillstånd från RAÄ (så länge verksamheten bedrivs).

Planerade/önskade förändringar

Fastighetsverkets ambition är att Carlsten skall levandegöras som historiskt minnesmärke. De nya fredstaken har givit nya lokaler som är möjliga att använda för konserter, utställningar, rekonstruktion av kanonbestyckning osv. Möjligheter finns också till ökat utnyttjande av lokaler t ex i Donjonen och i kasernerna. Fästningens otillgänglighet är dock ett hinder vid en fortsatt utveckling av arrangemang för besökare, som mer omfattande museiverksamhet, övernattningar mm. Ett nytt vårdprogram, som skall ersätta tidigare vårdplan från 1991, har påbörjats.

Tillgänglighet för funktionshindrade

Carlsten är en svårintaglig fästning. Den långa branta vägen från färjeläget (Kungsgatan >14% lutning) är krävande även för icke funktionshindrade och vintertid vissa tider närmast omöjlig att ta sig upp för. Även innanför murarna är framkomligheten mycket begränsad, stora nivåskillnader finns t ex mellan

olika gårdar. Den enda hissen är varu-/personhissen till köket, som kan nås med rullande transporter, men med en trång tillfartsväg.

Tävlingsuppgiften

Carlstens fästning är en del av det nationella kulturarvet som, så långt det är möjligt, skall vara tillgängligt för alla. Tävlingsförslag kan avse fästningen som helhet, inklusive åtkomst från färjeläget, eller utvalda delar och detaljer. Tävlingsbidrag kan bestå av en pedagogiskt presenterad analys av anläggningens möjligheter och problem i förhållande till olika funktionshinder, lika väl som förslag till lösningar.

Programhandlingar (på CD-rom, 1 ex till varje skola)

Situationsplan

Planer, fasader och sektioner i urval av:

Yttre kasern

Inre kasern

Fyrkanten

Södra Donjonen

Fredstak

Värdebeskrivning, RAÄ

Referenslitteratur mm

Foton. RAÄ:s bilddatabas Kulturmiljöbild, www.raa.se

Fastighetsverkets hemsida: www.sfv.se

Verksamhetens hemsida: www.carlsten.se

Broschyr Carlstens fästning (SFV)